

Мар'яна Долинська

**ЕЛЕМЕНТИ ПРОСТОРОВОЇ
ЛОКАЦІЇ НА КРАКІВСЬКОМУ
ПЕРЕДМІСТІ
ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОГО
ЛЬВОВА**

Проблемі локалізації нерухомої власності на мікрорівні присвячували свою увагу виключно археологи¹, за винятком декількох праць, які стосуються будинків дуже відомих історичних постатей². Для Львова пізньосередньовічного часу (включно з княжою добою³) точно відомі тільки місця розташування сакральних споруд та приблизно — Високого і Низького замків, міських фортифікацій.

Після детальної ідентифікації різноманітної нерухомої власності на початок австрійського періоду Львова та визначення загальних принципів територіально-адміністративного устрою львівських ранньомодерних передмість⁴ можна за допомогою методики ретроспективної локалізації визначити на мікрорівні розташування окремих об'єктів або утворень, зокрема млинів, осель, ланів для ранньомодерного та пізньосередньовічного часу. Базовим джерелом для дослідження виступає Йосифінська метрика для львівських передмість⁵ з попередньо опрацьованим апаратом, що дає змогу переводити на сучасну орієнтаційну адресу практично всі одиниці нерухомої власності, перелічені в

---

¹ Для прикладу див.: *Buško C. Piekalski J.* Możliwości poznawcze archeologii w badaniach życia codziennego w średniowiecznym mieście na przykładzie parcel przy ulice Więziennej 10–11 we Wrocławiu // *Archeologia. Historica Polonia / Uniwersytet Mikołaja Kopernika. Serial.* — Toruń, 1998. — Т. 7. — Materiały z IV Sesji «Życie codzienne w średniowiecznym mieście». 22–25.10.1996. — S. 11–32; Scholkmann B. Von der Peripherie zum Zentrum. Zum Stand der archäologischen erforschung südwestdeutscher Städte des Mittelalters // *Wratislavia Antiqua. Studia z dziejów Wrocławia. Średniowieczny Śląsk i Czechy. Centrum średniowiecznego miasta. Wrocław a Europa środkowa / Pod red. J. Piekalskiego i K. Wachowskiego.* — Wrocław, 2000. — S. 157–180.

² Для прикладу див.: *Jasiński T.* Dom rodzinny Mikołaja Kopernika. Przyczynek do studijow nad socjotopografią późnośredniowiecznego miasta // *Kwartalnik Historyczny.* — Warszawa, 1985. — Rocznik XCII. — № 4. — S. 861–864.

³ Ісаєвич Я. Княжа доба і середні віки: наскільки співпадають ці визначення // *Княжа доба: історія і культура / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Відп. ред. Я. Ісаєвич.* — Львів., 2007. — С. 3–12.

⁴ *Долинська М.* Історична топографія Львова XIV–XIX ст. — Львів, 2006. — С. 87–205.

⁵ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА УЛ). — Ф. 19 (Йосифінська метрика), оп. 12, спр. 2, 3, 4, 5.

метриці⁶. Дані метрики порівнюються із згадками більш ранніх документів, зокрема «Головного інвентаря ста ланів» від 1608 р.⁷, донаційними привілеями королів Казимира III⁸ та Владислава Опольського⁹.

З розмаїття видів нерухомої власності (земельних наділів, житлової і господарської забудови, сакральних споруд, промислових будівель) як досить стабільні, що протягом тривалого часу були на одному і тому ж місці, є млини. В Йосифінській метриці для передмість Львова зафіксовано деяку кількість млинів, котрі функціонували в той час. Млини відносилися до різних форм власності, переважна їх частина належала приватним особам.

Щоб здійснити ретроспективне порівняння млинів, котрі діяли наприкінці XVIII ст., з їх попередниками, що розташовувалися на Краківському передмісті Львова в його магдебурзьку добу, треба пам'ятати, що австрійська влада перекроїла межі передмість. Необхідно розглянути другу і третю частини Йосифінської метрики — для Краківського і Жовківського передмість австрійського адміністративного поділу міста, оскільки течія Полтви в північній частині служила межею між ними, а в попередню епоху вся ця територія належала до Краківського передмістя (міського і королівського).

Станом на 1788 р. на північ від міських фортифікацій були зафіксовані такі млини:

	Запис метрики	Сучасна адреса*
1	Młyn JWP Arcybiskupa Orm[ian]s[kiego] № 101 ¹⁰	Насосна ¹¹ ,1/Медова, 3
2	Waygla Młynne stawisko... ¹²	Під Дубом,8–10
3	Młyn Kapituły ¹³	Лемківська,13
4	Młyn Katarzyny Szybł na Rzece D ¹⁴ [Detto — Juridika Arcybiskupa. Ormuńskiego]	Жовківська (Декабристів),65
5	Młyn tegoż [Stefana Szoraczynskiego] № ut supra na rzece Połtwi ¹⁵	

⁶ Долинська М. Методика ретроспективного відтворення історичної топографії Львова та містечок Галичини (аналіз і порівняння фіскальних документів XVII–XIX ст.) // Історична топографія і соціотопографія України. Зб. наук. пр. / Ред. кол.: Я. Дашкевич, П. Сохань та ін. — Львів: літературна агенція Піраміда, 2006. — С. 44–57.

⁷ *Ї ж.* Неопублікований список «Головного інвентаря ста ланів...» 1608 р. для міста Львова // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка: Збірник наукових праць. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. — Вип. 7. — С. 89–105.

⁸ Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. — Lwów, 1872. — Т. 2. — С. 1.

⁹ Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст. / Львівські історичні пам'ятки. Львів, 1998. Т. 1. Док № 4. С. 38–39.

* Визначення сучасних адрес будівель, де у 1788 р. стояли млини, здійснено за методикою ретроспективної локалізації нерухомої власності.

¹⁰ ЦДІА УЛ. — Ф. 19 (Йосифінська метрика), оп. 12, спр. 4, арк. 12 зв., поз. 111.

Ще один млин був не на Полтві — «Młyn tegoz [Alexandra Zielkiewicza] na tym stawku»¹⁶, а в районі середньої частини вул Б. Хмельницького (між №№ 82–137).

Вибрані вище записи Йосифінської метрики про млини можна порівняти з текстом «Інвентаря ста ланів» 1608 р.¹⁷ В скупому описі «Інвентаря...» щодо Краківського передмістя найпридатнішими для здійснення локалізації є згадки про чотири млини: «Wszakże czoło łąnów tego tractu w szerokość bierze się przed samą furką przy samej Połtwi, jako schodzi pod groblą na północy i spada na młyn *Zimnowódzki Królewski**, który wyminawszy między Żydy, a trochę dalej przez mostek, na drugą stronę też rzeki przeszedłszy, onymże jednym brzegiem po lewej, stronie zachodzimy Żydy i Podgradzie. A przyszedłszy przez ogrody (gdzie się zajmuje sadzawka Donowakowicza) aż pod Czerkiew Ormieńską przy kącie. Tamże zawrotem poniżej grobli ubocznej przychodzimy do *Piekarskiego królewskiego młyna*, wedle którego jest też *młyn drugi P. Bohdana Donowakowicza*, którego dostał i z folwarkiem od potomków P. Frydrycha Gallusa. Za którymi obiema młynami tenże tract ciągnie się jeszcze dalej aż gdzie Połtew ma upust abo przyrwę, spadając na młyn *Kanonicy* przy Porzeczcu Woli Zamarstynowskiej. Który młyn spomina przywilej, że był na onczas Gregra Stechera mieszczanina. Od onego tedy upustu, abo od przyrwy po tamtej stronie długość biorą łąny ku zachodowi słońca, to jest przy brzegu Błonia Kleparowskiego, a potem podle samych łąnów tegoż Kleparowa aż po grunty Biłohoskie»¹⁸.

З тексту «Інвентаря...» не можна однозначно визначити кількість млинів**, що функціонували на Краківському передмісті на початку

¹¹ Вул. Насосна існувала до 1950р., пізніше була включена до пл. Св.Теодора (Мельник Б. Довідник перейменувань вулиць і площ Львова. — Львів: Світ, 2001. — С.).

¹² ЦДІА УЛ. — Ф. 19, оп. 12, спр. 3, арк. 79 зв., поз. 980.

¹³ Там само — Спр. 4, арк. 19 зв., поз. 233.

¹⁴ Там само. — Спр. 3, арк. 31 зв., поз. 408.

¹⁵ Там само. — спр. 4, арк. 44 зв., поз. 583.

¹⁶ Там само. — Арк. 48 зв., поз. 644.

¹⁷ *Zubyk R. Gospodarka finansowa miasta Lwowa w latach 1624–1635. — Lwów, 1930. — S. 457–462 (Sta łąnów inwentarz główny); ЦДІА УЛ. — Ф. 52, оп. 1, спр. 108, арк. 12–18 зв.*

* Виділене курсивом тут і далі — моє — *М. Д.*

¹⁸ *Zubyk R. Gospodarka... — S. 461 (Sta łąnów inwentarz główny).*

** Важко зрозуміти, чому Р. Зубик в своїй студії фінансової діяльності Львова першої третини XVII ст. декларує, що на Краківському передмісті було тільки два млини: На Волиці (Краківський) та Між мурами (*Zubyk R. Gospodarka... — S. 114–118.*). Чистовик «Інвентаря...», опублікований цим автором, як додаток до його дослідження, містить наведену цитату з переліком назв чотирьох млинів Краківського передмістя. Крім двох млинів, назви котрих наведені в підрозділі, який називається «Млини», дослідник згадує ще Зимноводський млин, розташований на підгородді біля мурів, з котрого 1/3 міри чиншувала до королівської каси міста (*Ibid. — S. 340*). Виходячи з пояснення, де стояв Зимноводський млин (ближче до середмістя щодо Підгороддя), можна допустити, що Р.Зубик ототожнив його з млином «Між мурами». Млин «На Волиці» (за Р. Зубиком) в «Інвентарі...», мабуть, названий Канонічим, якщо зважити на пояснення цього документа: «млин Канонічий при Поріччю Замарстинівської Волі».

XVII ст., їх могло бути трохи більше, ніж перелічено в наведеній цитаті. Якщо в чистовому варіанті «Інвентаря...» названо чотири млини, то в тексті його чернетки вжиті лише дві назви млинів: «A na tych osady iedne poczawsz za fortą tego miasta przy prawy stronie ulicy iako Połtow schodzi pod groblu podle wału y spada na *Krolewski Zimnowodzki młyn* mimo Zydy y Podgrodzie za *Piekarski młyn* to iest od południa na północy wszierz»¹⁹. Обидві назви співпадають з назвами, що використані в чистовику документа. Промовчування чернеткою інших млинів пояснюється набагато стислішим описом в ній Краківського передмістя порівняно з чистовим документом.

Ототожнити млини станом на 1788 р. (*Młyn JWP Arcybiskupa Orm[jań]s[kiego]*, *Waygla Młyn*, *Młyn Kapituły*, *Młyn Katarzyny Szybty*, *Młyn Stefana Szoraczynskiego*) та 1608 р. (*Zimnowódzki Królewski*, *Piekarski królewski młyn*, *młyn P. Bohdana Donowakowicza*, *młyn Kanonicy*) за їхніми назвами неможливо. На щастя, «Інвентар...» та деякі інші синхронні йому документи подають уточнення щодо локалізації млинів на злам XVI–XVII ст. Означення «королівський» щодо двох млинів «Інвентаря...», очевидно, свідчить про зарахування їх до державних маєтків чи про чиншування до королівської каси.

Як впливає з «Інвентаря...», два млини — королівський Пекарський і приватний Богдана Донаковича — знаходилися безпосередньо близько один біля одного на північ від вірменської церкви. Цією святинею могла бути тільки вірменська церква Святого Хреста. За допомогою Йосифінської метрики, де храм названо «*Kościół Ormiański S. Krzyża*»²⁰, він локалізується за адресою кінця XIX ст. при вул. Замарстинівській, 11. На карті Desfil'a видно, що вірменська церква стояла на захід від лінії вулиці. Саме навпроти неї, через ріку наприкінці XVIII ст. розкидалося немале господарство Вайгля. Таким чином, залишки млину, що належали цій особі в 1788 р., з великою ймовірністю можна ототожнити з Пекарським млином 1608 р. Менш правдоподібно, що це був млин Донаковича, адже Йосифінська метрика не фіксує двох млинів, розташованих поруч.

Млин Штехера

Дещо далі від вище названих згідно з «Інвентарем...» був млин Каноніків. В Йосифінській метриці фігурує млин Капітули. Якщо врахувати, що в римо-католицькій Церкві канонік — це член капітулу (колегії духовних осіб кафедрального собору)²¹, то легко допустити, що в обох документах йдеться про той самий млин.

В наведеній цитаті з «Інвентаря...» дуже цінним уточненням є те, що млин під назвою «Канонічий» (котра побутувала на початку XVII ст.) ототожнено з млином Ґреґора Штехера, згаданим ще в при-

¹⁹ ЦДІА УЛ. — Ф. 52, оп. 1, спр. 108, арк. 18.

²⁰ Там само. — Ф. 19, оп. 12, спр. 4, арк. 16 зв., поз. 183 (вул. Замарстинівська, 11).

²¹ Словник іншомовних слів. — Київ: Головна редакція УРЕ, 1974. — С. 306, 309.

вілеї Владислава Опольського в 1372 р.: «І млин пана Григорія Штехера, львівського міщанина, в розмірах вищезгаданих 100 ланів чи мансів також хочемо залишити»²². Очевидно, Грегор Штехер був нащадком першого відомого львівського вйта на німецькому праві Бертольда Штехера, що отримав млин з рук князя Лева²³.

Уточнення щодо ідентичності цього млина можна знайти і в реєстрі чиншів з того ж 1608 р.: «...iako upust spada na Młyn Prelatow Jmci ktore Stecherowski* zowia...»²⁴. Тут згадка про млин подана для уточнення розміщення т.зв. п'ятої осади Краківського передмістя, котру Р. Могитич ототожнює з сучасною вул. Джерельною, а сам млин локалізує на початку вул. Хімічної²⁵.

Всі процитовані джерела першої декади XVII ст. злагоджено підкреслюють, що поблизу колишнього Штехерівського млина був «upust» ріки Полтви. Це слово перекладається, як водовідвід, загата, шлюз. В акті люстрації львівського староства від 1570 р., при описі західної межі між старостинською юридикою та Краківським передмістям міської юрисдикції, зокрема, описано, що «Starego Rzeczyska Połwie, ktore Rzeczysko idzie mimo Kosciół Świętego Stanisława, y mimo studnie Krolewska...», і далі: «... k temu na tym Rzeczysku została tama gdzie wyparło wodę na młyn y na staw. Ten młyn na tey samey rzecę nad pamięć ludzką stoi...»²⁶. Згадана в люстрації «tama» беззаперечно відповідає поняттю «upust», вжитому в джерелах початку XVII ст., а характеристика «понад людську пам'ять» переконує, що йдеться про чи не найдавнішу львівську промислову будівлю — млин.

Відповідно до методики ретроспективної локалізації нерухомої власності будівля, що відповідала францисканському конскрипційному № 588⁴/₄²⁷ — Капітульному млину — млину каноніків (прелатів) — Штехерівському млину, на кінець XIX ст. мала адресу — вул. Млинарська (Лемківська), 13, що є близькою до локалізації млина прелатів, здійсненої Р. Могитичем.

Лінія пробігання колишньої вул. Млинарської не повністю відповідає сучасній вул. Лемківській*, відповідно відбулася і зміна орієнта-

²² Привілеї міста Львова... С. 38–39.

²³ Крип'якевич І. П. Галицько-Волинське князівство. — К., 1984. — С. 52, 108; Акта... — Т. 2. — С. 1.

* Буквосполучення St в німецькій мові читається «шт», а в польській — «ст», тому в польськомовному тексті так написано прізвище не асоціюється з відомим прізвищем львівських міщан Штехерів.

²⁴ ЦДІА УЛ. — Ф. 52, оп. 1, спр. 118, арк. 28.

²⁵ Могитич Р. Передмістя самоврядного Львова у першій половині XVII ст. // Вісник Укрзахідпроектреставрація. — 2003. — Ч. 13. — С. 46–47, 51.

²⁶ ЦДІА УЛ. — Ф. 52, оп. 1, спр. 391, арк. 32.

²⁷ Там само. — Ф. 20 (Францисканська метрика), оп. 12, спр. 78, арк. 22зв.

* Колишня вул. Млинарська поділена нині на вулиці Лемківську та Кушевича.

ційної нумерації будівель, що не дозволяє локалізувати будівлю млина методом порівняння його конскрипційного та орієнтаційного номерів. Детальний картографічний аналіз* дозволив розмістити млин Штехера на території сучасного лако-фарбового заводу при вул. Хімічній. На мапах першої половини ХІХ ст.²⁸ межа Львова в цьому місті має характерний виступ на північ, врізуючись в терен села Замарстинів. Саме в цей прямокутник вписується територія млина. Висновок, зроблений на підставі картографічного аналізу, підтверджується і писемним описом меж міста Львова від 1788 р., де йдеться про те, що далі від 133-го межового знаку границя міста тягнулася на захід вздовж Полтви «у przy rzece z opustu młyna Kapitulnego płinącey w ciągu tey linij iest młyn przy drodze zwaney Cessarska z ogrodem, ten iest w ograniczeniu Zamarstynowa, należy iednak do przeswietney Capituli Lwowskiey»²⁹. Ділянка розташована на території згаданого характерного виступу на кадастровій карті 1849 р.³⁰, позначена № 2643, який, як впливає із супровідного до карти журналу, відповідає конскрипційному № 588^{4/4}³¹, тобто Капітульному млину станом на час списування Йосифінської метрики.

Місце розташування млина зображене і на опублікованій нещодавно т.зв. карті фон Міга³², на якій млини мають окремі умовні позначення, одному з котрих відповідає здійснена вище локалізація млину Штехера — Каноніків — Капітульного.

Пошук місця розташування цього млина за допомогою різних джерел та методик, практично, дав однаковий результат — млин мусів бути над течією Полтви в межах перетину сучасних вулиць Хімічної та Кушевича. Саме тут розташовувався найдавніший з відомих у Львові млинів Бертольда Штехера і саме звідси розпочиналися оселі чи села, відомі в історії Львова під назвою Поріччя і Волиця.

Здійснена таким чином локалізація може викликати застереження, в першу чергу пов'язані з трактуванням А. Петрушевичем місця, де був млин львівського вйта Штехера. В примітках до опублікованого привілею Казимира ІІІ, де йдеться про підтвердження прав нащадків вйта на млин — «et villam maly wynik dictam esciam cum molendino et piscine et thaberna in eadem situates una cum deloctio Podpresk dicto...»³³, А.Петрушевич ототожнює названі місцевості з Винниками та сусідніми до них

* Здійснений магістранткою кафедри реставрації архітектурних комплексів Інституту архітектури Львівської політехніки Оленою Бокало.

²⁸ Наприклад: Biblioteka Narodowa (Warszawa). — Inw. W-260.

²⁹ ЦДІА УЛ. — Ф. 52, оп. 1, спр. 523, арк. 9 зв. — 10.

³⁰ ЦДІА УЛ. — Ф. 186 (Краєва земельна податкова комісія), оп. 8, арк. 5.

³¹ Там само. — Оп. 1, спр. 3479, арк. 29.

³² *Петришин Г. П.* «Карта фон Міга» (1779–1792 рр.) як джерело до містознавства Галичини. — Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2006. — 292 с.

³³ Akta... — Т. 2. — С. 1.

Підберізями. Прочитавши назву «molendium Schilzkut...», як «Сільський кут», вчений співставив її з назвою присілка Винник «На кутах», опираючись на що зробив висновок про розташування млина Штехера в XIII ст. поміж Винниками і Підберізями. Не піддаючи сумніву інтерпретацію А. Петрушевича щодо володіння війтом часів князя Лева названими місцевостями, можна заперечити розташування там війтівського млина. Це впливає з тексту привілею Владислава Опольського з 1372 р.: «І млин пана Григорія Штехера, львівського міщанина, в розмірах вищезгаданих 100 ланів чи мансів також хочемо залишити»³⁴. Це формулювання можна тлумачити так, що млин, заснований в останній третині XIII ст., через сто років після надання Львову території в сто ланів, опинився в її ареалі, тобто всередині чи поруч цих вимірних ланів. Саме так інтерпретує місце Штехерівського млина і «Інвентар...» 1608 р., де зазначено, що саме звідси розпочинаються лани, тягнучись вздовж в західному напрямі. Якщо згодитися з А. Петрушевичем, що млин війта був в межах його інших земельних володінь (Винники, Підберізіці), то пояснити вище показані пояснення щодо безпосереднього сусідства млина і території «ста ланів» неможливо.

Інше застереження можна було б пов'язати з опублікованим документом від 1391 р. про підтвердження архієпископом Яковом акта про зречення Нарсицом з Врочимова від частини млина у Львові на користь сина своєї сестри Петра Штехера³⁵. У підтвердженні немає уточнень щодо розташування млина, тому можна б було допустити, що цей якийсь млин згадує «Інвентар...» 1608 р., коли б не обставина, що підтвердження акту зречення прав на користь львівського міщанина Петра Штехера було здійснене на 19 років пізніше від привілею Владислава Опольського про 100 ланів, де вже згадується млин Ґреґора Штехера, як давно існуючий.

Поріччя і Волиця (Замарстинівська Воля)

Крім названих уточнень щодо локалізації цього млина, в тексті «Інвентаря...» 1608 р. говориться, що той же млин розташовувався біля Поріччя Замарстинівської Волі. Історики переважно зараховують Поріччя і Волицю до категорії міських сіл Львова³⁶ або вважають, що вони були присілками Замарстинова, заснованими на самому початку XVI ст.³⁷ Обидва села (присілки, оселі) чиншували до міської каси³⁸ з сумарної площі 5 ланів — «Porzyce y Wola Zamerstynska iako z nich przedziec zowie P. Marcin syn Grygier y po niem ziec iego Łebultwoscd płacili

³⁴ Привілеї... Док № 4. С. 38–39.

³⁵ Akta... — Т. 2. — С. 49.

³⁶ Zubyk R. Gospodarka... — С. 69.

³⁷ Капраль М. Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (Соціально–правові взаємини). — Львів: Піраміда, 2003. — С. 251.

³⁸ Zubyk R. Gospodarka... — С. 90, 96.

miastu z kazdego łanu g 12 kopę, maią mieć łanow 5»³⁹. Нарахування податку в сумі від обох поселень підказує, що вони розташовувалися поруч себе і між ними не було чіткої межі.

Поріччя і Волиця (Замарстинівська Воля) не могли розкидатися поблизу зовнішніх меж села Замарстинів, що впливає з опису границь Львова з 1607 р., т.зв. «Księgi granic», в котрій описано зовнішні межі всіх земель, що знаходилися під міською юрисдикцією і межували з ґрунтами іншого підпорядкування. В підсумку документа — «Summariusz gruntow sąsiedsskich y sassiad miesc[zkich]»⁴⁰ зазначено, що «Od Holowska y Zamarstinowa» межі представляють «P Constanti Corniacta względem Grzybowicz y Zboisk та Hospital S. Ducha względem Malechowa».

Якщо для Волиці і Поріччя не залишається місця на зовнішніх кордонах Замарстинова, то оселі повинні бути при внутрішніх межах цього села, що прилягали до Краківського передмістя. В документі початку австрійського панування від 1788 р., що називається «Przedmieście Miasta Lwowa Opisanie Granicy», при визначенні меж між передмістями і Замарстиновом зафіксовано, що вони тягнуться на захід вздовж Полтви: «... y przy Rzece z Opustu Młyna Kapitulnego plinącey Wciągu tey linij iest Młyn przy Drodze zwaney Cessarska z ogrodem, ten iest w ograniczeniu Zamarstynowa, należy iednak do Przeswietney Capituli Lwowskiey»⁴¹. Знайомі назви і поняття (млин капітули, загата-упуст), що зустрічалися при локалізації Штехерівського млина, підказують, що саме біля нього пролягала межа з Краківським передмістям і, що звідси починалися оселі, звані Замарстинівська Воля та Поріччя.

Для визначення, на території Замарстинова чи передмістя знаходилися ці оселі, цікавим є запис реєстру шосового податку від 1768 р.: «Czynszownicy na Przedmieściu Porzyce zwanym mieszkaiący z pułtora Chłorow»⁴², Вжитий тут атрибутивний компонент «передмістя» до назви «Поріччя» схиляє до думки, що воно було в межах передмістя.

Розв'язок проблеми локалізації осель Поріччя і Волиці допомагає здійснити згадана королівська люстрація від 1570 р. Тут зазначено: «Tamze na Łaniech osadzili wies Zamersztynow, y wies Kleparow; między ktoremi wsiami poczyna się Palus intra Limites Octuaginta Novum Lancorum situatt**

³⁹ ЦДІА УЛ. — Ф. 52, оп. 1, спр. 108, арк. 18 зв.

⁴⁰ Там само. — Оп. 2, спр. 702, арк. 7.

⁴¹ Там само. — Оп. 1, спр. 523, арк. 10.

* Перерахунок величини податку в «півтора Хлопа» вказує, що наприкінці другої третини XVIII ст. в Поріччі було 12 — 18 чиншівників (домогосподарств). Див.: Долинська М. Спроба розрахунку кількості чиншівників на львівських передмістях другої половини XVIII ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія історична. Тернопіль, 2004. Вип. 2. С. 9—13.

⁴² ЦДІА УЛ. — Ф. 52, оп. 2, спр. 811, арк. 401, поз. 380.

** Palus intra Limites Octuaginta Novum Lancorum situatt — болото поміж межовими вісімдесятьма {ланами?}

a ciągnie się ku Przedmieściu Zamkowym, ktore Przedmieyscie Zamkowe ma granicę u brzegu Poltwie od Miasta to iest Zamkowe. A co z drugą stronę Poltwi, to do miasta, okrom tego Paludem ktore iest wolne tak miastu, iako tez y Zamkowi... osadzili ususzyszy błoto tak rok dwa domy, a predtym kilkadziesiąt, y nazwali to wsią Wolica, tak ze ludziom odieli Zamkowym, y Pospolstwu mieyskiemu»⁴³. Отже, обидві оселі виникли на меліорованому за розпорядженням райців болотистому ґрунті лівого берега Полтви, котрий первинно не був включений в ареал міських ланів або просто не оподатковувався, що пізніше в XVI ст. дозволило представникам львівського старости піддати сумніву приналежність території цих сіл до міської юрисдикції і спричинило деяку плутанину у визначенні їх статусу.

Остаточню прив'язати Волицю і Поріччя до сучасної топогеодезичної підоснови допоможе картографічний аналіз, при котрому необхідно «відтворити» обидва (старе і нове — штучне) русла Полтви і заболочену територію поміж ними, що на початку XVI ст. була перетворена на оселі Краківського передмістя.

Лан костелу Марії Сніжної

Ріка Полтва біля Штехерівського млина при згадуваній загаті досить різко змінювала напрям течії з північного на північно-східний, її русло тут служило природною межею між передмістям та селами Замарстиновом і Збоїськами. Порівняння історичних та сучасної карт дозволяє прив'язати цей відтинок русла Полтви до частини вул. Хімічної (від її перетину з пр. В. Чорновола) і вул. Комунальною; при стику останньої з вул. Жовківською русло Полтви повертало різкіше на північ, практично співпадаючи з лінією вул. Жовківської. Саме при цій вулиці на місці, де зараз будинок під № 65, в Йосифінській метриці зафіксовано млин Катерини Шибт (Katarzyny Szybt) і зовсім близько* ще один млин Стефана Шорачинського (Stefana Szoraczynskiego).

В «Інвентарі...» 1608 р. при описі Краківського передмістя немає згадки про млини, розташовані нижче по течії Полтви щодо млина Каноніків. Але після переліку сіл, що входили в ареал ста ланів, є декілька рядків, присвячених «одному останньому лану»: в чорновому варіанті — «*Za ktorým Zamerstynowem od zbczū iest ieszcze ieden lan ze stu ostateczny z przywileiu stolonowego kosciolowi P. Mariey należący ktorego są possesormi toy M. PP. Aręza prałaci*»⁴⁴ і в чистовику — «*Po których ostaje w końcu Zamerstinowa o granicę Zboiskami na kościół Panny Marjej przywilejmi głównemi stolonowemi wyłączony i darowany z młynem tamże ostatni lan b*»⁴⁵. Формулю-

⁴³ ЦДІА УЛ. — Ф. 52, оп. 1, спр. 391, арк. 26–27.

* Обґрунтування щодо розташування цього млина при кінцевому відтинку вул. Жовківської подано: *Долинська М.* Історична топографія... — С. 214–215.

⁴⁴ ЦДІА УЛ. — Ф. 52, оп. 1, спр. 108, арк. 18зв.

⁴⁵ *Zubyk R.* Gospodarka... — S. 461 (Sta łanów inwentarz główny).

вання чистового варіанту «Інвентаря...» дуже нагадує перекладений з латині фрагмент тексту локаційного привілею Владислава Опольського 1372 р.: «Крім того, млин згаданого костелу святої Діви Марії, що з давніх часів і навечно до цього костелу приєднаний, разом з одним ланом, що також цьому костелові належить, до згаданих 100 ланів приєднуємо»⁴⁶.

Розташування названого лану подає протокол люстраційної комісії від 1570 р.: «Tu konkludui* się łany mieyskie z łanem Panny Maryi, który się rozczął od łanow Zamersztynowskich a konczy się u Zboisk»⁴⁷ Межа між Замарстиновом і Збоїськами згідно з картографічним аналізом розпочинається в північному напрямі приблизно від перетину сучасних вул. В. Липинського і Б. Хмельницького. На південь від цієї точки можна розташовувати найстарший львівський лан, що був вимірний і подарований, очевидно, костелу Марії Сніжної за якийсь час перед 1372 р. Вказівок про форму і напрям протяжності цього лану на сьогодні немає, проте його розміри повинні були відповідати тогочасним стандартам, тобто його площа складала біля 250000 м²**.

Р. Могитич вважає, що найбільш ймовірними для XIV ст. були виміри лану 103,68×2332,8 м⁴⁸. Логічно допустити, що найдавніший лан тягнувся вздовж течії ріки по її правому березі паралельно до ланів села Замарстинів, які мали напрям схід-захід. На протилежний берег костельний лан поширюватися не міг, бо там відповідно до привілею 1372 р. були наміряні лани, котрі не могли ні співпадати, ні перекриватися з найдавнішим ланом. Не міг цей первинний лан довжиною прямувати і в південному напрямі, щоб не потрапити на територію княжого пригороддя.

В такому випадку, тягнучись в напрямі південний-захід — північний схід, смуга завдовжки 2 км охоплювала місця, де на кінець XVIII ст. збереглися два розташовані майже поруч млини, і, отже, котрийсь з них міг відповідати млину костелу Діви Марії***, згаданому привілеєм Владислава Опольського. Непрямим підтвердженням такого припущення є згадка в Йосифінській метриці луки, що належала костелу Діви Марії, котра межувала з лукою господаря млина Шорачинського⁴⁹. млин на лані костелу Марії Сніжної був у межах сучасної вул. Жовківської на північ від будинку № 139 при вул. Б. Хмельницького.

⁴⁶ Привілеї... Док № 4. С. 38–39.

* concludio — включати.

⁴⁷ ЦДІА УЛ. — Ф. 52, оп. 1, спр. 391, арк. 26.

** 1 лан=25 га⁵⁰ а, 1га=10000=10⁵¹ м².

⁴⁸ Могитич Р. Передмістя самоврядного Львова... — С. 48.

*** Метод ретроспективної локалізації нерухомої власності дозволяє стверджувати, що млин на лані костелу Марії Сніжної стояв у межах сучасної вул. Жовківської на північ від будинку № 139 при вул. Б. Хмельницького.

Назва костелу, вжита і в привілеї Владислава Опольського, і в обох варіантах «Інвентаря...» у формі «костел Діви Марії», не дозволяє однозначно визначити, якому з костелів — Марії Сніжної чи Вознесіння Діви Марії (катедральному) — належав найдавніше виміряний у Львові лан. Нижня дата згадки про лан — 1372 р., схиляє до надання переваги костелу Марії Сніжної. Найновіші студії історіографії сакральних споруд пізньосередньовічного Львова зводять датування початків латинського катедрального собору до 1380-их років⁵⁰, і одночасно з джерельної бази впливає, що костел Марії Сніжної вже існував перед 1353 р.⁵¹ Ймовірним видається інтерпретація, що пов'язує заснування костелу Марії Сніжної з німецькими колоністами, війтом котрих був Бертольд Штехер — власник млина, що розташовувався неподалік найдавнішого лану, адже логічно, щоб локвані ще в княжі часи об'єкти (млин Бертольда Штехера і лан з млином костелу Марії Сніжної) в просторі міста знаходились обабіч себе.

Як загальновідомо, заснування міст які функціонували згідно із засадами німецького (магдебурзького) права, проявлялося у вигляді двох локаційних етапів: правового і просторового. Деякі дослідники стверджують, що запровадження німецьких колоній можна вважати вступом до локації⁵². У такому разі сам факт існування війта Бертольда в часи князя Лева свідчить про первинну правову локацію, а локалізовані вище лан з млином костелу Діви Марії та млин Штехера є елементами її просторового втілення.

Отже, можна говорити, що започаткування впровадження магдебурзького права у Львові розпочалося на зламі XIII–XIV ст. під час правління князя Лева Даниловича в добу Галицько-Волинської держави.

⁵¹ ЦДІА УЛ. — Ф. 19, оп. 12, спр. 4, арк. 44 зв., поз. 581, 582. Для істини варто нагадати, що і до згадки про млин, і після неї, перелік Йосифінської метрики майже суцільно містить луки, що належали різним власникам, включаючи немало сакральних закладів.

⁵² Козубська О. Львівський катедральний костюл в історіографії // Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Дрогобич: Вимір, 2001. — Випуск 5. — С. 140–152.

⁵³ Ї ж. Львівський костел Марії Сніжної в історіографії // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка. — Львів, 2001. — Вип. 4. — С. 327–333.

⁵⁴ Rębkowski M. Pierwsze lokacje miast w księstwie Zachodniopomorskim. Przemiany przestrzenne i kulturowe. — Kołobrzeg: IAE PAN, 2001. S. 59–60.